18.10.2021 POL-2021-124354

Eduskunta
Hallintovaliokunta
Hav@eduskunta.fi

VNS 4/2021 vp

VALTIONEUVOSTON SELONTEKO SISÄISESTÄ TURVALLISUUDESTA

1. Pyyntö

Keskusrikospoliisia on pyydetty otsikkoasiassa kuultavaksi 19.10.2021 pidettävään eduskunnan hallintovaliokunnan kokoukseen sekä toimittamaan asiasta kirjallinen asiantuntijalausunto.

Lausuttavana olevassa *Sisäisen turvallisuuden selonteossa* kuvataan Suomen sisäisen turvallisuuden tilaa ja siihen kohdistuvia muutosvoimia. Selonteossa myös määritellään sisäisen turvallisuuden tavoitteet ja kehittämisen suunta vuoteen 2030 saakka.

2. Lausunto

Keskusrikospoliisi on aiemmin lausunut asiassa eduskunnan valtiovarainvaliokunnan hallinto- ja turvallisuusjaostolle 8.6.2021 (POL-2021-65924) ja tämä lausunto nojaa pitkälti kyseiseen lausuntoon.

Keskusrikospoliisi pitää sisäisen turvallisuuden selontekoa hyvin valmisteltuna kokonaisuutena. Selonteon kirjaukset koskevat monilta osin Keskusrikospoliisia ja sen monialaista tehtäväkenttää kansainvälisessä toimintaympäristössä toimivana vakavimman rikollisuuden torjujana, rikostorjunnan asiantuntijapalveluiden tuottajana ja tutkintamenetelmien kehittäjänä. Vakavinta rikollisuutta ja sen torjuntaa koskevat toimintaympäristökuvaukset ja tavoitteet selonteossa vastaavat hyvin Keskusrikospoliisin näkemystä.

Resurssikysymysten ja yleisen toimintaympäristökuvauksen osalta Keskusrikospoliisi viittaa lausunnossaan Poliisihallituksen samassa asiassa hallintovaliokunnalle antamaan lausuntoon (18.10.2021, POL-2021-124240). Keskusrikospoliisin oma lausunto painottuu viraston operatiivisen toiminnan yhteydessä tunnistettuihin erityisiin vakavimman rikollisuuden torjunnan haasteisiin toimintaympäristössä.

Yleistä toimintaympäristöstä

Europolin vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden uhka-arvion (S*OCTA 2021*) mukaan järjestäytynyt rikollisuus on laajentunut ja koventunut sekä kansainvälistynyt toimintatavoiltaan viime vuosina ja tämä kehitys on todennettavissa myös Suomessa. Tunnuksellisten jengien määrä on kasvanut merkittävästi 2000-luvun alusta. Rekrytointipohja on laventunut käsittämään myös ulkomaalaistaustaisia henkilöitä. Viranomaisuhat, aseistautuneisuus ja väkivallan käyttö ovat yleistyneet.

Järjestäytyneen rikollisuuden integroituminen yhteiskuntarakenteisiin sekä jatkuva uusien rikoksentekotapojen hyödyntäminen, mukaan lukien verkossa tapahtuva rikollisuus, ovat piirteitä, jotka vaativat poliisilta ajantasaista tilannekuvaa ja mahdollisuutta reagoida reaaliaikaisesti.

Vaikuttavuuden aikaansaamisessa vakavimman ja järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa korostuu kokonaisvaltaisuus. Tämä tarkoittaa suunnitelmallista ja tietojohtoista toimintaa, jota toteutetaan laajamittaisena yhteistyönä valituissa operaatioissa poliisin ja muiden viranomaistahojen sekä tapauskohtaisesti muiden tahojen kesken rikollisen toiminnan kattavana estämis-, paljastamis- ja selvittämistyönä. Toiminnan tietojohtoisuus perustuu erityisesti rikostiedustelu- ja -analyysitoimintaan, joka on viime vuodet ollut jatkuvan kehittämisen kohteena. Rikostiedustelukyvykkyytensä tueksi poliisi tarvitsisi nykyistä selkeämpää lainsäädäntöä, joka mahdollistaisi vakavimpiin rikoksiin ja turvallisuusuhkiin puuttumisen jo aikaisessa vaiheessa.

Järjestäytyneiden rikollisryhmien keskeisin rikollinen toiminta koskee edelleen huumausainekauppaa, joka on siirtynyt yhä enemmän tietoverkkoavusteiseksi. Keskusrikospoliisi pitää erityisen merkityksellisenä eduskunnan valtiovarainvaliokunnan hallinto- ja turvallisuusjaoston Keskusrikospoliisille myöntämää rahoitusta, minkä johdosta virasto on kyennyt käynnistämään tilannekuvansa kehittämisen Darknetin kauppapaikoilla toimivista huumausaineiden myyjistä. Kehittämistyö on edennyt hyvin ja jatkuu edelleen.

Osana huumausainekaupan tilannekuvan kehittämistä Keskusrikospoliisi on panostanut operatiivisen ICT-kyvykkyytensä lisäämiseen, minkä johdosta viraston kyky huumausainerikosten paljastamiseen on merkittävästi kasvanut. Luotua kyvykkyyttä ei kuitenkaan ole voimassa olevan niin sanotun esitutkintapakon vuoksi mahdollista käyttää täysimääräisesti, koska esitutkinnassa jo olevien rikosten ja rikoskokonaisuuksien vuoksi tutkintaan voidaan ottaa vain rajallinen määrä uusia rikoksia. Vakavien huumausainerikosten paljastumisen ohella poliisin tietoon tulee menetelmäkehityksen johdosta myös huomattava määrä muita rikoksia, jotka poliisilla on velvollisuus tutkia.

Myös järjestäytyneen rikollisuuden osalta korostuu ennaltaestämisen merkitys. Tähän liittyen Keskusrikospoliisissa erityisinä kehittämiskohteina ovat järjestäytyneen rikollisuuden hallinnollinen torjunta ja rikollisryhmittymistä poistumista tukeva Exit-toiminto. Näiden keinojen käyttö huomioidaan rikostorjuntaoperaatioissa jo niiden suunnitteluvaiheesta lähtien. Exit-toimintaa on kyetty erillisrahoituksen päättymisen jälkeen jatkamaan Poliisihallituksen kanssa sovitusti viraston omin resurssein ja sitä on toteutettu aktiivisesti yhteistyössä poliisilaitoksiin nimettyjen vastuuhenkilöiden kanssa. Hallinnollisessa torjunnassa on keskitytty operatiivisen toiminnan lisäksi muun muassa viranomaisverkoston ylläpitämiseen, kouluttamiseen ja toiminnan kehittämiseen. Hallinnollisen torjunnan osalta lainsäädäntö ei kuitenkaan vielä tältä osin ole tukemassa viranomaistoiminnan täysipainoista toteuttamista esimerkiksi tiedonvaihdon osalta.

Keskusrikospoliisin tutkittavaksi tulevat laajat talousrikoskokonaisuudet edellyttävät usein muun muassa pitkäjänteistä kansainvälistä yhteistyötä, jolloin juttuvalikoimasta johtuen reaaliaikaisuustavoite ja tutkinta-aikojen lyhentäminen ovat nykyisin selkeä haaste.

Rikoshyödyn jäljittämisen osalta virastossa on kehitetty johtamista avustavia seurantajärjestelmiä, jotka osaltaan tehostavat toimintaa. Virasto myös tukee poliisilaitoksia virtuaalivaluuttoja koskevien analyysitoimintojen käynnistämisessä ja yhtenäisten toimintatapojen kehittämisessä. Poliisihallituksen antamin lisäresurssein virastossa on tehostettu ympäristörikollisuuden tilannekuvan ylläpitämistä ja paikallispoliisin tukemista sekä tutkintaa tukevia laboratorio- ja tutkimuskoordinaatiopalveluita.

Virastoon sijoitettu Rahanpesun selvittelykeskus on valtakunnallisesti keskeinen toimija talousrikosten ja terrorismin rahoituksen torjunnassa. Keskus vastaanotti vuoden 2021 kolmannen kvartaalin loppuun mennessä yhteensä 3.630.239 ilmoitusta epäilyttävistä liiketoimista. Vertailun vuoksi voidaan todeta vuoden 2018 ilmoitusten määrän olevan noin 1,3 % vuonna 2021 tähän mennessä vastaanotetuista ilmoituksista. Ilmoitusmäärän räjähdysmäinen kasvu selittyy pääasiassa yksittäisen virtuaalivaluutan välittäjän lisääntyneellä ilmoitusmäärällä. Myös pankkien, maksunvälittäjien ja rahapelitoimijoiden ilmoitusmäärät ovat nousseet verrattuna vuoden 2020 tasoon jatkaen siten vuosittain havaittavaa nousua.

Kansainvälisten terrorismi-ilmiöiden lisäksi viranomaisten huomio on viime aikoina kiinnittynyt kansalliseen ääriliikehdintään ja siihen liittyvään väkivaltaan. Viranomaisyhteistyöllä, vihjeiden käsittelyllä ja tilannekuvan ylläpitämisellä käytettävissä olevin keinoin on ennaltaestämisen kannalta keskeinen merkitys.

Keskusrikospoliisiin on ihmiskaupan torjumiseksi ja ilmiöön liittyvien erityisen haavoittuvien ryhmien tukemiseksi perustettu valtioneuvoston erillisrahoituksella ja Poliisihallituksen ohjauksessa ihmiskaupparikosten torjuntayksikkö, jonka tehtävänä on paljastaa ihmiskaupparikollisuutta ja sovittaa yhteen ihmiskaupan torjuntaan liittyviä toimenpiteitä poliisissa. Yksikön perustamisessa hyödynnettiin virastossa jo olemassa olevia toimintoja, kuten turvapaikanhakijoihin liittyvien vihjeiden käsittelytoimintoa. Tehtävässään yksikkö tekee tiivistä yhteistyötä muiden asiaan liittyvien kansallisten ja kansainvälisten viranomais- ja sidosryhmien kanssa. Varsinaisen esitutkinnan suorittamisen Poliisihallitus on järjestänyt tehokkaalla tavalla erikseen.

Huolta aiheuttaviin henkilöihin liittyvä ennaltaehkäisevä työ ja tapauksiin liittyvien vihjeiden käsittely on yhteiskunnallisesti tärkeä tehtävä. Keskusrikospoliisi ylläpitää ja kehittää kohdennettua väkivaltaa ennalta estävää toimintoa sekä kouluttaa poliisiyksiköitä ja muita yhteistyötahoja uusien menetelmien ja päivitetyn arviointityökalun käytössä yhteistyössä Poliisiammattikorkeakoulun kanssa. Virasto on toiminnallaan, yhteistyössä poliisilaitosten ja asiantuntijoiden kanssa, kyennyt ennalta estämään useita vakavia henkeen- ja terveyteen kohdistuvia rikoksia.

Kehittyneen tilannekuvan johdosta Keskusrikospoliisi on yhdessä paikallispoliisin kanssa kyennyt onnistuneesti kohdentamaan toimintaansa yhteiskunnan kannalta haitallisimpien, perinteisesti toimivien rikollisryhmien rikollisen toiminnan paljastamiseen ja tutkintaan. Tilannekuvassa on näkyvissä rikollisuuden raaistuminen sekä suunnitelmallisuus, mikä tuli konkreettisesti esille tapauksessa, jossa poliisipartio joutui ennalta suunnitellun ansoituksen kohteeksi Porvoossa.

Koronatilanteen tuomat uudet rikosilmiöt, etenkin petosrikollisuuden osalta (muun muassa avustuspetokset) ovat selkeästi näkyneet viimeisen vajaan puolentoista vuoden aikana Keskusrikospoliisin toimintakentässä. Esimerkiksi huumausaineita on ollut koronapandemiasta johtuvasta poikkeuksellisesta tilanteesta huolimatta hyvin saatavilla Suomen markkinoilla ja huumausaineiden käyttö on osin jopa lisääntynyt.

Varsinaisen operatiivisen toiminnan lisäksi Keskusrikospoliisin lakisääteisenä tehtävänä on rikostorjunnan ja tutkintamenetelmien kehittäminen. Tuloksia hyödyntävät poliisin lisäksi myös muut lainvalvontaviranomaiset. Kehittämistoiminnalla edistetään merkittävästi toiminnan tuottavuutta. Kehittämisen merkitys vain korostuu tilanteessa, jossa toimintaympäristön kehitys on yhä nopeampaa ja ennalta-arvaamattomampaa. Kehittämistoiminnan jatkuminen on tärkeä turvata, vaikka sen tulokset ja vaikuttavuus näkyvätkin usein vasta viiveellä.

Erityisistä haasteista muuttuneessa toimintaympäristössä

Tilannekuva tietoverkkorikollisuudesta

Kansallisen kyberstrategian täytäntöönpano-ohjelman toimenpide-esitysten mukaisesti Keskusrikospoliisiin sijoitetun poliisin Kyberrikostorjuntakeskuksen tavoitteena on heikentää etenkin järjestäytyneen tietoverkkorikollisuuden toimintaedellytyksiä. Oman perustoimintansa lisäksi Keskusrikospoliisi kehittää poliisiyksiköiden valmiuksia tavanomaisten tietoverkkorikosten tunnistamiseen ja torjuntaan sekä elektronisen todistusaineiston esillehakuun ja tallentamiseen, koska myös perinteistä rikollisuutta koskeva todistusaineisto on yhä enemmän elektronisessa muodossa. Virasto tukee poliisilaitosten kyvykkyyden kehittämistä kyberrikostorjunnassa jatkamalla Poliisihallituksen linjausten mukaisesti poliisin kybertoimintaympäristön toimintojen, laitteiden ja ohjelmistojen sekä koulutuksen yhdenmukaistamista varmistaen, että paikallispoliisilla on käytössään yhdenmukaiset, tarkoituksenmukaiset ja tehokkaat välineet tietoteknisten laitteiden tutkimiseksi.

Tietoverkkorikollisuuden jatkuva kasvu ja rikollisuuden siirtyminen verkkoympäristöön on poliisille mittava haaste. Tämän tyyppinen rikollisuus on muuttuvaa, moninaista, kansainvälistä ja volyymiltään valtavaa. Etenkin rikollinen toiminta netin niin sanotulla pimeällä puolella on torjunnalle erityisen haasteellista. Muun muassa laiton huumausainekauppa, lapsiin kohdistuvat rikokset, laiton asekauppa ja moninainen petosrikollisuus jatkavat kasvuaan netissä kansainvälisesti. Tilannekuvan ylläpitäminen verkossa tapahtuvasta rikollisuudesta on kasvattanut huomattavasti merkitystään, mutta on myös erityisen haasteellista ja edellyttää erityisosaavan henkilöresurssin lisäksi jatkuvaa toimintamalli- ja menetelmäkehitystä.

Keskusrikospoliisi pyrkii, resurssiensa puitteissa, kehittämään ja tehostamaan tietoverkoissa tapahtuvan rikollisuuden torjuntaa rikoslajineutraalisti sekä ylläpitämään tilannekuvaa tietoverkossa tapahtuvasta rikollisuudesta. Erityisesti Keskusrikospoliisi kehittää tilannekuvaansa verkkoavusteisesta huumausainekaupasta, jonka osalta virasto tuottaa tietoa paikallispoliisille ennaltaestävän toiminnan suuntaamiseksi.

Lisäksi virasto osallistuu poliisilaitosten tiedonhankintaan ja torjuntatoimenpiteisiin, jotka kohdistuvat Darknetin kauppapaikoilla toimiviin huumausaineiden myyjiin. Tietoverkoissa toteutettavien torjuntatoimien tehokkuutta ja vaikuttavuutta myös seurataan.

Poliisin tilannekuvatoimintaan nettirikollisuudesta tulisi kyetä panostamaan vielä nykyistä huomattavasti enemmän, jotta poliisiyksiköiden toimintaa kyettäisiin suuntaamaan entistä paremmin erityisen haitallisiin ja alueellisesti vaikuttaviin kohteisiin.

Erityisen laajojen tietoverkkorikoskokonaisuuksien tutkinta

Keskusrikospoliisilla on ollut viime kuukausina kyberrikostorjuntaan liittyen tutkittavana muun muassa useita kriittiseen infrastruktuuriin, julkisen sektorin järjestelmiin sekä yrityksiin kohdistuneita tekoja. Näistä esimerkkinä voidaan todeta loppuvuodesta 2020 tutkintaan otettu Psykoterapiakeskus Vastaamo Oy:n tietomurtoon liittyvä rikoskokonaisuus, jonka osalta poliisi on vastaanottanut tähän mennessä yli 21.000 Vastaamon asiakkaiden asiassa tekemää rikosilmoitusta. Tapauksen poikkeuksellisella laajuudella ja erityispiirteillä on jo tähän mennessä ollut huomattava vaikutus työpanoksen kohdentamiseen sekä Keskusrikospoliisissa että eri poliisilaitoksissa

Vastaamo-rikoskokonaisuuden tutkinnan yhteydessä on kertynyt huomattava määrä sähköisessä muodossa olevaa aineistoa, jonka käsittely kuluttaa runsaasti henkilöresursseja ja digitaalista muistikapasiteettia. Etenkin suurten tietomassojen käsittelyssä on tunnistettavissa useita mahdollisia kehittämiskohteita, joissa robotiikka ja tekoäly voisivat sekä säästää voimavaroja että tehostaa toimintaa ja siten lisätä sen tuottavuutta.

Tietoverkkorikollisuus on globaalia, minkä vuoksi näyttöä rikoksesta joudutaan hankkimaan muun muassa palveluntarjoajilta ympäri maailman. Vastaamo-tapauksessa on tähän mennessä tehty jo lähes 500 erilaista kansainvälistä pyyntöä. Yhteydenottojen määrä palveluntarjoajiin on vielä huomattavasti pyyntöjen määrää suurempi.

Vastaamo-rikoskokonaisuuden esitutkintaa hankaloitti alkuun se, että tietomurrosta tai -murroista oli kulunut aikaa ennen rikosilmoituksen tekemistä ja asian saattamista poliisin tietoon.

Poliisilla ei ole Vastaamo-esitutkinnan yhteydessä mahdollisuutta tavoitella rikoskokonaisuuden uhreja, jotka eivät ole tehneet asiassa rikosilmoitusta, eikä poliisi myöskään kykene varmistamaan, ovatko kaikki rikosilmoituksen asiasta tehneet anastetussa ja vuodetussa tietokannassa. Tämä johtuu siitä, että tehtävään määrätty etsintävaltuutettu esitti poliisin hallussa olevan potilastietokannan, mukaan lukien uhrien nimitiedot, kokonaisuutena kuuluvan takavarikointi- ja hyödyntämiskiellon piiriin. Asia saatettiin Helsingin käräjäoikeuteen, joka asettui etsintävaltuutetun kannalle. Kevättalvella korkein oikeus hyväksyi Keskusrikospoliisin ennakkovalituslupahakemuksen ja otti asian käsittelyyn. Lokakuun 2021 alussa saadun korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan potilastietokantaan sovelletaan kokonaisuudessaan takavarikointi- ja hyödyntämiskieltoa. Poliisi korosti koko prosessin ajan, että sen tarve koskee vain henkilötietoja, ei potilastietojen sisältöä

Poliisia koskee niin sanottu esitutkintapakko eli velvollisuus tutkia tietoonsa tulleet virallisen syytteen alaiset rikokset. Vastaamo-rikoskokonaisuuden tutkinnan yhteydessä on ilmennyt huomattava määrä kokonaisuudesta erillään olevia rikoksia, jotka edellyttävät poliisilta esitutkintatoimenpiteitä. Kaikki näistä rikoksista eivät kuitenkaan kohdistu Suomeen.

Tietoverkkorikollisuuden kehityksen osalta on ennustettavissa, että Vastaamo-rikoskokonaisuuden kaltaisia, muun muassa asianomistajien ja rikosten määrän osalta massiivisia tapauksia tulee tutkittavaksi yhä enemmän. Tämän vuoksi olisi tärkeää, että lainsäädännön keinon voitaisiin nopealla aikataululla vaikuttaa erityisen laajojen juttukokonaisuuksien rikosprosessin sujuvuuteen muun muassa esitutkintapakon osittaisella poistamisella, asianomistajakuulustelujen muotomääräysten lieventämisellä ja poliisin tiedonsaantioikeuden parantamisella. Lisäksi esimerkiksi telekuuntelun käyttömahdollisuus tietoverkkorikoksissa tehostaisi merkittävästi niiden paljastamista. Tehokas paljastava toiminta tuottaa ennaltaestämistä, mutta myös uusia rikosasioita, joiden tutkinta edellyttää riittävää henkilöresursointia.

Keskusrikospoliisin päällikkö
Poliisineuvos Robin Lardot

Esikuntapäällikkö Risto Lohi